

IZGUBLJENI FRAGMENT A(N)TIČKOG SARKOFAGA IZ RABA

Radovan Ivančević

UDK 726.829(497.5 Rab) »02«
Izvorni znanstveni rad
Radovan Ivančević
Filozofski fakultet u Zagrebu

Na temelju fotografije, ranije izmjere i analize (1962), autor objavljuje kasnije (1967) nestali mramorni fragment antičkog reljefa s Raba. Komparativnom analizom dokazuje da fragment zadnjice konja, stražnjice golog konjanika i kacige, pripada tipu antičkih sarkofaga Meleagar - grupe od penteličkog mramora i datira ga oko 200. godine. Ikonografski, oblikovanjem i kvalitetom najsirodniji je reljefu na lijevoj bočnoj strani sarkofaga iz Istanbula (kao ogledalna slika) »Meleagar ubija Thestiade«. U Dalmaciji kvalitetom je srodan sa sarkofagom iz Salone u Splitu. Autor iznosi hipotezu da je možda dio (ali kvalitetniji) istog sarkofaga s Raba od kojeg se fragment čuva u zadarskom Arheološkom muzeju.

U toku prve akcije Instituta za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu u istraživanju povijesne jezgre grada Raba¹ našao sam u kući Galzigna, nasuprot crkvi sv. Justine (Trg slobode) na terasi - nad ostatkom nekadašnje srednjovjekovne kule - odložen fragment antičkog sarkofaga od bijelog mramora s reljefnim prikazom dijelova konja, konjanika i ratnika.² Fragment

¹ Bio sam tada, 1962. godine, asistent prof. M. Preloga i vodio grupu studenata povijesti umjetnosti i arhitekture na terenski rad.

² Ova kuća obitelji Galzigna spominje se veoma rano i često u dokumentima. Albert Matejev Galzigna sa svim muškim članovima obitelji molio je 3. 1. 1212. godine biskupa i kanonike da mu odobre da u kuli nad Katurbom koja im pripada izgrade crkvu sv. Stjepana. (*D. Farlati, Illirici sacri, V, Venecija 1775, str. 223*). U svom opisu Raba Farlati piše da pripadnost Rimu otoka i grada Raba »po kultu i stanovnicima dokazuju natpisi ovdje nađeni i na raznim mjestima i u raznim kućama ugrađeni« pa navodi šest, od kojih se tri nalaze u »kuli sv. Stjepana koja pripada gospodi de Galzigna«. Četvrti se nalazio u kući Mateja Galzigne. - U takvoj kući, u staroj plemićkoj porodici koja je sabirala antičke spomenike, vjerojatniji je i nalaz ovog autentičnog reljefnog fragmenta.

Izgubljeni rapski fragment antičkog sarkofaga

(42x31x7,5 cm) odlomljen je u obliku nepravilnog peterokuta. Veći dio polja zauzima zadak konja okrenutog nalijevo s valovitim repom, presječenim vertikalno desnim rubom fragmenta. U gornjem lijevom kutu vidi se gola stražnjica jahača, a neposredno iza noge konja kaciga (nekog pješaka) okrenuta također nalijevo. Neznatno valovito reljefno ispupčenje u gornjem desnom uglu fragmenta možda je kraj vijorećeg plašta (hlamide, kopčane fibulom) koji redovito nose, kao jedini komad odjeće, inače neodjeveni konjanici na antičkim reljefima toga tipa, a obično dužinom dosižu do konjskog repa.

Mramor je bio tako izuzetna sjaja i transparencije, obrada majstorska, a modelacija izvanredno meka, da sam po prvom dojmu pomislio - sjećajući se

trogirskog Kairosa - da bi mogao biti helenistički grčki, a ne rimski reljef. Na žalost, reljef se nakon nekoliko godina izgubio.³

Po mom je sjećanju reljef bio izuzetne kvalitete. Međutim, budući da (najvjerojatnije) pripada najbrojnijoj grupi antičkih Meleagar-sarkofaga s reljefnim prizorom lova na Kalidonskog vepra, nije isključeno da je to drugi fragment istog sarkofaga porijeklom s Raba, sada u Arheološkom muzeju u Zadru, što ga je objavio N. Cambi kao antički sarkofag od penteličkog mramora i datirao oko 200. godine poslije Krista.⁴ Osim golog konjanika s vijorećim plaštem i pješaka s kacigom ukrašenom četkom, u prilog pretpostavci da je fragment dio reljefne kompozicije Meleagrova lova na vepra, odgovarao bi i smjer radnje - odnosno usmjerenje konjanika i pješaka nalijevo. Razlika u kvaliteti možda je uvjetovana time što je jedan fragment s prednje strane sarkofaga koja je redovito bila bolje oblikovana, a drugi sa stražnje koja je grublje obrađena i često nedovršena.

Važnost objavljivanja što kompletnijeg inventara figuralnih a(n)tičkih sarkofaga na istočnoj obali Jadrana, što za dosadašnje poznavanje građe zahvaljujemo i nedavno objavljenom sustavnom sinteznom pregledu N. Cambia,⁵ - ne iscrpljuje se samo u objektivnijem poznavanju antičke skulpture, nego ima značajne reperkusije i na poimanje renesanse u Hrvatskoj.⁶ Pišući o mogućim ikonografskim predlošcima za Arnirovu grobnicu Jurja Dalmatinca, nakon što je C. Fisković utvrdio nedvojbeno antičko porijeklo Jurjevih motiva,⁷ A. Badurina je ispravno upozorio na niz likova i motiva s antičkih sarkofaga, kao moguće neposredne uzore i predloške. Među ostalim, svratio je pozornost i na sarkofage tipa Meleagros i Hypolitus.⁸ Ove usporedbe renesansnih rješenja s antičkim

³ Iako sam odmah izmjerio fragment i sažeto ga opisao u toj akciji, posvećenoj u prvom redu arhitekturi Raba, nisam se mogao detaljnije njime pozabaviti, ali sam zamolio kolegu Krešu Tadića da ga fotografira. Kada smo 1976. godine došli na reviziju, reljefa više nije bilo, nitko se od tadašnjih ukućana nije sjećao ni da je bio, a kamoli tko ga je i kuda odnio. U nekoliko sam navrata još tragao za njim, ali sada kad mi se čini da su slabi izgledi da će se ikad naći u Rabu, objavljujem ga jer je možda odnesen u Italiju ili neku drugu susjednu zemlju, pa bi se na temelju ovoga rada možda ipak mogao identificirati.

⁴ N. Cambi, Zapažanja o antičkoj skulpturi na otoku Rabu, Rapski zbornik, Zagreb 1987, str. 175-176, sl. 1.

⁵ N. Cambi, Antički sarkofazi na istočnoj obali Jadrana, Split 1988.

⁶ Uz činjenicu da sam našao fragment koji je uskoro zatim nestao, pa se smatram dužnim izvijestiti o nalazu, istraživanje renesansnih referenca prema antici bilo mi je dodatni poticaj za objavljivanje fragmenta. Naime, tako dugo dok ne budemo temeljito interpretirali antičku skulpturu na istočnoj obali Jadrana, a naročito pokušali rekonstruirati poslije izgubljene spomenike, teško će biti razumjeti i ocijeniti utjecaj i značenje antike u formiranju renesansne skulpture. Zbog visoke kvalitete i brojnih problema koje implicira, nadamo se da će o ovom rapskom fragmentu još iscrpnije, kritički i analitički pisati eksperti za antičku skulpturu.

⁷ C. Fisković, Juraj Dalmatinac, Zagreb 1963.

⁸ A. Badurina, Problem literarnih i likovnih predložaka za ikonografiju Arnirove grobnice, Juraj Matejev Dalmatinac, Radovi Odsjeka za povijest umjetnosti 3-6, Zagreb 1978-1982, str. 215-216, sl. 8-10; sarkofazi koje autor navodi kao komparativnu građu su iz Rima, Girgentia i Bedfordshiera.

predlošcima imaju samo općenitu vrijednost, ako smo primorani srodne primjere citirati iz Italije ili čak Engleske, a poprimaju sasvim drugačiji smisao i snagu argumenta ako ih nalazimo u Dalmaciji.⁹

U svom fundamentalnom djelu o sarkofazima Meleagar tipa, G. Koch objavljuje i monumentalni i odlično sačuvani sarkofag iz Arheološkog muzeja u Istanbulu,¹⁰ za koji smatram da sadrži najrodnije ikonografsko rješenje i objašnjenje rapskog fragmenta. Na bočnoj lijevoj strani reljefni je prizor koji Koch opisuje na ovaj način: »Meleagar sa štitom, kacigom i kopljem napada ratnika koji na ruci drži drugog ratnika, poginulog ili umrlog. Jedan pali ratnik leži na tlu. Sva trojica nose oklope i šljemove.«¹¹

Od svih objavljenih sarkofaga samo na ovom reljefu nalazimo tri elementa s rapskog fragmenta - zadak konja s dugim repom, голу stražnjicu jahača, kacigu - i to u istom kompozicijskom odnosu, samo zrcalno.¹² Blizina glave ratnika s kacigom uz konjsku nogu, odnosno njen smještaj ispod repa može se objasniti jedino likom palog ili ranjenog ratnika, kao što je to u opisanom prizoru carigradskog sarkofaga. I na carigradskom reljefu konj ima valoviti rep, jahač je gol, a glava palog ratnika s kacigom je ispod repa. Samo je kaciga s viziorom, dok je na rapskom fragmentu s ukrasnom četkom. Međutim, na pročelnoj strani istoga carigradskog sarkofaga vidimo i tip kacige s četkom, kao što je rapski.¹³

⁹ Naravno, budući da je riječ o ponavljanju uvijek istih tipova i o serijskoj produkciji, isti se tipovi antičkih sarkofaga, u nizu varijanata, mogu naći na teritoriju čitavog Rimskog Carstva i u tom smislu je nevažno koji primjer, po sličnosti najbliži, citiramo kao komparaciju ili mogući uzor. Po računu vjerojatnosti, takve je sarkofage svaki renesansni majstor mogao vidjeti u svakome mjestu svog boravka i na svakoj putovanju. Međutim, ako dokažemo da su antički figuralni sarkofazi postojali u većem broju i u samoj Dalmaciji, time se osnažuje teza da je Juraj mogao u zavičaju neposredno proučavati antičku baštinu i nalaziti odgovarajuće likovne predloške za svoje reljefe, nasuprot navici pisanja i tendenciji tumačenja da je sve što zna naučio u Italiji, prije povratka u Dalmaciju ili čak da je samo pasivno i posredno preuzimao već prerađeni repertoar antičkih tema i oblika iz dijela talijanskih renesansnih majstora. - Važnost proučavanja i crtanja antičkih reljefnih sarkofaga za umjetnike kasnijih razdoblja ne samo zbog interesa za prošlost nego »kao mogućnosti za dobijanje inspiracije za svoje kreacije« ispravno ističe i N. Cambi (n.dj, *Atički...*, str. 84), pa u tom kontekstu spominje i Jurja. Neprihvatljivo je jedino što ga definira kao »srednjovjekovnog« majstora, jer kada proučava antičke sarkofage, Juraj je i po intenciji zbog koje to radi, kao i po načinu na koji to radi, renesansni majstor, par excellence. Kao što su nesumnjivo renesansni umjetnici i Donatello, Ghirlandaio, Gozzoli, Laurana ili Firentinac koje autor, iz nepoznatih razloga, također svrstava u »srednjovjekovne majstore«.

¹⁰ G. Koch, *Die mythologische Sarkophage: Meleager*, ASR XII, Berlin 1975, u grupi IV Heimtragung Melegers (kat. br. 73-111), pod kataloškim brojem 81, tb. 68 a. Dimenzije sarkofaga su 0,57 x 2,415 m. Sanduk je sastavljen od više fragmenata.

¹¹ Isto, str. 32.

¹² Isto, tb. 78 a.

¹³ Vidi n. dj. tb.70. Kacige tog tipa podjednako su česte, kao što se vidi na ostalim objavljenim primjerima.

Atički sarkofag iz Istanbula, lijeva bočna strana

Ako precrtamo isječak navedene reljefne kompozicije s bočne strane carigradskog sarkofaga što sadržajem odgovara rapskom i okrenemo ga naopako, mislim da postaje očevidno kako je rapski fragment najvjerojatnije dio jedne veoma slične kompozicije. Logično je, međutim, pretpostaviti - s obzirom na suprotan smjer radnje - da je na rapskom sarkofagu ovaj prizor bio na desnoj ili na prednjoj strani sarkofaga.¹⁴

Isti prizor, naime »Meleagar ubija Thestiade«, javlja se, po Kochu, uz carigradski i na reljefnim sarkofazima u vili Doria Pamphili u Rimu (na prednjoj strani), u Vatikanu (na poklopcu) i na fragmentu iz S. Giovanni in Laterano.¹⁵ Autor smatra, dapače, da su vjerojatno svi nastali »na temelju jednog zajedničkog predloška«. ¹⁶ Međutim, ni jedan od navedenih primjera, osim carigradskog, ne odgovara kompozicijski rapskom fragmentu.¹⁷

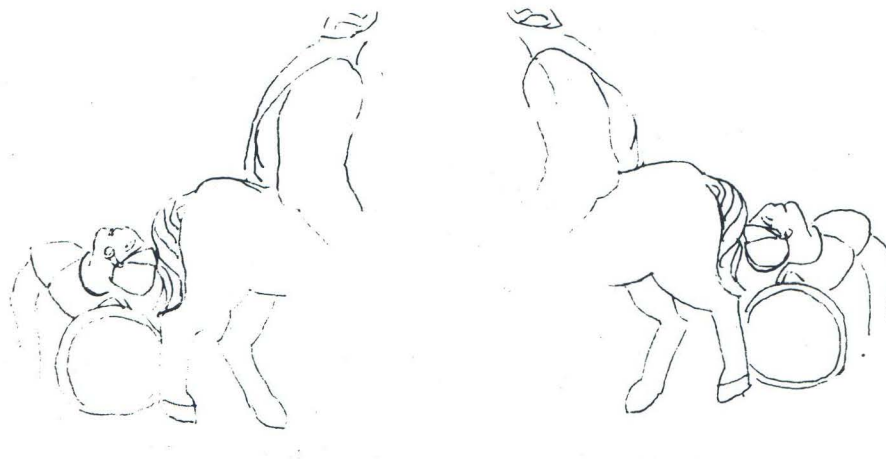
¹⁴ Na desnoj je strani carigradskog sarkofaga poznati motiv groba (stele) sa zatvorenim vratima uz koji stoje dvije žene. Vidi opis, n. dj., str. 35 i tb. 78 b.

¹⁵ Vidi, n. dj., kataloške brojeve 84, 85, 86 i table 89a, 80c.

¹⁶ Isto, str. 32.

¹⁷ Na drugim reljefima, naime, nema neposredne veze glave ratnika s kacigom i konjske noge; na vaticanskom reljefu poplegli ratnik brani se štitom nad glavom, a na reljefu sarkofaga u vili Doria Pamphili ratnik s kacigom kleči iza bornih kola.

Da postoji mogućnost inverzne kompozicije, odnosno njena zaokreta desno - lijevo i da je čak vjerojatna, podupire i Kochova tvrdnja kako nema utvrđenih tipova i normi, jer je za ikonografiju i kompoziciju »bočnih strana sarkofaga predaja izuzetno slaba, a niti jedan sarkofag nije jednak drugome.«¹⁸

Shematski crtež kompozicije instanbulskog sarkofaga i zrcalna slika, koja odgovara rapskom fragmentu

U potrazi za analogijama s pojedinim ikonografskim elementima rapskog fragmenta i za usporedbom njegove oblikovne kvalitete, među antičkim sarkofazima u Dalmaciji, najrodniji je položajem i oblikovanjem reljef konja u propnju (s obzirom na nagib) s golim jahačem (samo u suprotnom smjeru) na poznatom sarkofagu iz Salone u splitskom Arheološkom muzeju, koji objavljuje i Koch.¹⁹ Na žalost, na njemu je upravo stražnji dio konja teže oštećen.

Međutim, dužni smo pomnije proučiti sve veze i srodnosti sa spomenicima dalmatinske regije, oslanjajući se na spomenuti korpus sarkofaga što ga je objavio N. Cambi. Iako među objavljenim sarkofazima i fragmentima ne nalazimo kompozicijski adekvatnu cjelinu, onaj iz Salone, sada u Budimpešti (tb. I - V), pokazuje neke po načinu i kvaliteti obrade srodne detalje: oblikovanje konjskog zatka (tb. I) ili fragment repa (tb. Va). Ali jahači su odjeveni, a jedini nagi lik konjanika (tb. II) grubo je izrađen, odnosno nedovršen. Kvalitetom modelacije i zagladiošću površine rapskom je fragmentu najbliži zadak jelena u propnju (opet u suprotnom smjeru) kojeg grizu psi (tb. III). Sličnu pozu konja u propnju s golim jahačem vidimo na fragmentu u Arheološkom muzeju u Splitu (tb. X, gdje je slično oblikovanje repa) i u Kunsthistorisches Museum u Beču (tb. XI a), ali su oba slabije izrade što vrijedi i za inače sličan nagib konja i oblik

¹⁸ Isto, str. 31.

¹⁹ N. dj., tb 139. Vidi isto u *Cambi*, n. dj., tv. XVIII.

Sarkofag Meleagra iz Salone u Splitu

repa reljefa desnog kentaura iz kuće Geremia - Zlendić u Splitu (tb. XVII); sva su tri okrenuta udesno. Mnogo je bliži po kvaliteti izvedbe, kao što je već rečeno, lijevi konjanik na čeonj strani solinskog sarkofaga Meleagra u lovu na vepra (iz 240 - 250 g.) u Arheološkom muzeju u Splitu,²⁰ okrenut također u suprotnom smjeru.

Nadajmo se da će možda sretni nalaz još kojeg fragmenta istog sarkofaga pružiti šansu kolegi Cambiu da istraži i ponudi rekonstrukciju »rapskog sarkofaga«, kao što je već povezao i objavio fragmente budimpeštanskog,²¹ jer bismo time dobili nesumnjivo jedan od likovno značajnijih spomenika skulpture prvog sloja antičke kulturne baštine na istočnoj obali Jadrana.

Ali ako ostane i osamljen, rapski će fragment - ukoliko se prihvati ovdje predložena interpretacija da je riječ o antičkom sarkofagu Meleagar grupe od penteličkog mramora - značiti još jedan dodatak impozantnom broju od »oko 120 cijelih komada ili većih i manjih fragmenata antičkih sarkofaga na istočnoj obali Jadrana«, što, kako nam otkriva Cambi, »čini ukupno nešto više od 10 posto ukupne produkcije antičkih sarkofaga koja je registrirana u antičkom svijetu.«²²

Nalaz ovog fragmenta ujedno je potvrda ispravnosti pretpostavke istog autora, koji citirajući dva povezana fragmenta s Raba s likom mladića s toljagom i drvetom iz prizora lova na kalidonskog vepra²³ dodaje da je otok Rab »gotovo neistražen u arheološkom pogledu pa bi u budućnosti mogao dati još takvih nalaza.«²⁴

²⁰ Cambi, n. dj., Atički... kat. br. 31.

²¹ Atički..., n. dj., str. 99-105.

²² N. Cambi, n. dj., str. 69.

²³ N. dj., kat. br. 32, tb. XXI.

²⁴ N. dj., str. 72.

A LOST FRAGMENT OF AN ATTIC SARCOPHAGUS AT THE ISLAND OF RAB

Radovan Ivančević

On the basis of photographs, earlier measurements and analysis (1962), the author published (1962) a lost marble fragment of a sarcophagus from Antiquity at the island of Rab. Comparative analysis proves that the fragment depicting a horse's rump, the back of a naked rider and a helmet belongs to the Meleager type of Attica sarcophagi made of Pentelic marble, dating from around 200 A. D. In terms of iconography, form and quality, it resembles the relief on the left side of the sarcophagus from Istanbul »Meleager Slays Thestiadest« (its mirror image). It also resembles the sarcophagus from Salona in Split, Dalmatia. The author claims that this may be a fragment of the sarcophagus from the island of Rab, another fragment of which is kept at the Archeological Museum in Zadar.